

Styrdokument

RIKTLINJE FÖR ANHÖRIGSTÖD

Våra styrdokument

[Normerande]

Policy - Vår hållning, övergripande
Riktlinjer - Rekommenderade sätt att agera
Regler - Absoluta gränser och ska-krav

[Aktiverande]

Strategi - Avgörande vägval och strategiområden från fullmäktigeberedningar
Program - Avgörande vägval och programområden från andra än fullmäktigeberedningar
Plan - Uppdrag, tidsram och ansvar

Innehåll

1	Bakgrund	4
1.1	Begreppsdefinitioner	4
2	Syfte.....	5
3	Mål	5
4	Inriktning och genomförande	5
4.1	Övergripande inriktning för anhörigstödet i Ulricehamns kommun	6
4.2	Organisation.....	6
4.2.1	Styrgrupp.....	6
4.2.2	Anhörigkonsulent	7
4.2.3	Anhörigsamordnare.....	7
4.2.4	Anhörigombud.....	7
4.2.5	Intern referensgrupp	7
4.2.6	Personal inom kommunens verksamheter	7
4.3	Insatser	7
4.3.1	Direkt stöd	8
4.3.2	Indirekt stöd	8
4.3.3	Övrigt stöd	8
4.4	Anhörigperspektiv	8
4.5	Samverkan.....	9
4.6	Information	10
4.7	Dokument.....	10
5	Uppföljning/utvärdering	10
5.1	Övergripande.....	10
5.2	Ansvar.....	10
6	Slutkommentarer	10
7	Referenslista.....	12

1 Bakgrund

Den 1 juli 2009 förstärktes lagen om anhörigstöd. Propositionen ”2008/09:82 Personer som vårdar eller stödjer närstående” låg till grund för skärpningen av Socialtjänstlagen (2001:453) 5 kap 10 § till

*”Socialnämnden **ska** erbjuda stöd för att underlätta för de personer som vårdar en närstående som är långvarigt sjuk eller äldre eller som stödjer en närstående som har funktionshinder.”*

Socialstyrelsens uppdaterade vägledning från 2016 beskriver att kommunens skyldighet att erbjuda stöd inte är kopplat till att man vårdar eller stödjer en person med en viss sjukdom eller diagnos, viss ålder eller typ av funktionsnedsättning.

Socialnämnden ska verka för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden (5 kap. 1 § SoL). Riktlinje för anhörigstöd gäller därför för alla kommunens invånare oavsett ålder.

Idag räknar man med att drygt 1,3 miljoner ger någon form av anhörigstöd i Sverige enligt en rapport från Socialstyrelsen 2012. Av dessa är ca 900 000 förvärvsarbetande. Olika rapporter och undersökningar visar att anhöriga påverkas både ekonomiskt, socialt, psykiskt och fysiskt av att ge anhörigstöd. Det är angeläget att förebygga att den anhörige själv utvecklar en egen ohälsa och Socialstyrelsen påpekar att den preventiva ansatsen måste vara en utgångspunkt för det kommunala anhörigstödet.

Socialstyrelsen skriver i sin vägledning till lagen att stödet till anhöriga ska vara individuellt, flexibelt och av god kvalitet. Detta innefattar bland annat att den anhöriges behov identifieras och att stödet utformas efter behov och önskemål, att rätt stöd ska ges vid rätt tidpunkt, samt att den närstående får insatser av hög kvalitet. Erkännande, respekt och delaktighet är dock det allra viktigaste, enklaste och mest efterfrågade stödet till anhöriga.

1.1 Begreppsdefinitioner

Med **anhörigstöd** menas olika former av insatser som syftar till att fysiskt, psykiskt och socialt underlätta den anhöriges situation. Med **anhörig** avses den person som på något sätt ger omsorg, vård och/eller stöd. Anhörig kan vara t. ex. släkt, vänner, grannar och är inte kopplat till om stödet ges sällan eller är mer omfattande. Den som är i behov av hjälp benämns **närstående**.

Stöd till anhöriga kan definieras på olika sätt. Dels som ett **direkt stöd** till den anhörige, t.ex. i form av stödsamtal, samtalsgrupper. Det direkta stödet erbjuds som en service till den anhörige, men den anhörige kan även söka stöd för egen del i form av behovsprövade insatser. Stöd kan också definieras som ett **indirekt stöd**, vilket är stöd till den närstående utifrån den närståendes behov men som samtidigt underlättar för den anhörige.

Anhörigkonsulent är en person som är anställd för att ha ett övergripande ansvar för arbetet med anhörigstöd. **Anhörigsamordnare** har en mer samordnande funktion inom ett specifikt område. **Anhörigombud** fungerar som ambassadörer ute på arbetsplatser för att sprida kunskap och uppmärksamma anhörigas situation.

2 Syfte

Ulricehamns kommuns folkhälsomål är att skapa samhälleliga förutsättningar för en god och jämlik hälsa i hela befolkningen. Syftet med anhörigstöd i Ulricehamns kommun är att genom främjande, förebyggande och stödjande arbete försöka minska anhörigas belastning, förebygga ohälsa, förse dem med den kunskap och information de har behov av och inte minst att ge dem ett erkännande för den viktiga arbetsinsats de gör.

Riktlinjen för anhörigstöd reglerar det övergripande arbetet med anhörigstöd i kommunen. Den är ett stöd för de kommunala verksamheternas interna arbete. Med grund i riktlinjen kan man arbeta fram strategier och rutiner som bidrar till att utveckla anhörigstödet på ett ändamålsenligt sätt.

3 Mål

Målsättningen är att Ulricehamns kommun ska ha ett anhörigstöd som kännetecknas av att

- Anhöriga ska känna sig sedda, lyssnade på och delaktiga.
- Anhöriga ska ses som en viktig resurs som kan bidra med mycket kunskap.
- Anhöriga ska känna till och få information om rätten till stöd på olika sätt, och veta vart de kan vända sig för att få stöd.
- Anhörigstödet ska utvecklas utifrån ett evidensbaserat kunskapsunderlag och ska vara flexibelt, individuellt anpassat och av god kvalitet.
- Anhörigstödet ska utvecklas i samverkan mellan anhöriga, företrädare för frivilligorganisationer, landstinget, vårdcentraler och verksamheter inom kommunen.
- Anhörigstöd ska kunna erbjudas mot alla målgrupper.
- Alla anställda i kommunen ska ha ett anhörigperspektiv så att anhöriga och deras behov av stöd uppmärksammas i ett tidigt skede.
- Arbetet med att stödja anhöriga ska integreras i kommunens olika verksamheter för att därigenom kunna erbjuda ett lättillgängligt och flexibelt anhörigstöd.
- Barn som anhöriga ska uppmärksammas och synliggöras.

4 Inriktning och genomförande

Bestämmelsen i lagen omfattar socialtjänstens hela verksamhet. Alla anställda inom kommunens olika verksamheter ska uppmärksamma anhörigas behov av stöd, kunna ge stöd eller lotsa vidare. Det arbete som utförs av anhörigkonsulent, anhörigsamordnare och anhörigombud är ett komplement, men även en drivkraft till det grundläggande arbete med det löpande anhörigstöd som ska förekomma inom kommunens olika verksamheter.

4.1 Övergripande inriktning för anhörigstödet i Ulricehamns kommun

- Samlad information om Ulricehamns kommuns anhörigstöd ska finnas på kommunens hemsida, i lättillgängliga broschyrer och vid behov på sociala medier.
- Stöd till anhöriga ska ges som service och vid behov även som biståndsbeslut.
- Anhörigperspektivet ska beaktas vid beslut om biståndsbedömda insatser för närstående.
- Anhörigperspektivet ska särskilt beaktas vid risk för våld i nära relationer.
- Anhörigstöd ska utvecklas utifrån två fokusområden; att arbeta med uppmärksammade behov, samt att arbeta för att nå ut till nya målgrupper.
- Anhörigstöd ska efter behov kunna erbjudas både individuellt och i grupp.
- Anhörigstöd ska i någon form kunna erbjudas mot alla målgrupper.
- Kommunen ska även erbjuda stöd till barn och unga anhöriga.
- Alla anställda inom kommunens olika verksamheter som kommer i kontakt med anhöriga ska ha ett anhörigperspektiv och uppmärksamma anhörigas behov, kunna ge råd och information samt vid behov vägleda/hänvisa till ytterligare stödkontakt.
- Personal som arbetar med anhörigstöd ska ha tid och kompetens för att kunna arbeta med stödet.
- Anhörigkonsulent ska utgöra drivkraften i arbetet med att sprida, informera, utbilda, samverka och utveckla stödet till anhöriga.
- Kommunen ska samverka kring anhöriga och närstående, internt och med externa parter såsom landsting, vårdcentraler, kyrkor samt olika föreningar och intresseorganisationer.
- Anhörigstöd ska ses som en viktig del i kommunens arbete och ges utrymme att kunna fortsätta utvecklas.

4.2 Organisation

4.2.1 Styrgrupp

Anhörigstöd berör många av kommunens verksamheter och att utveckla ett bra anhörigstöd måste ses som ett kommunövergripande arbete. Styrgrupp för anhörigstöd leds av socialchef som i samråd med övriga sektorchefer utser styrgruppens representanter. Styrgruppen träffas regelbundet och utvecklar anhörigstödet på en strategisk nivå.

4.2.2 Anhörigkonsulent

Navet i kommunens anhörigstöd är anhörigkonsulenten. Denne ska planera och utveckla anhörigstödet för alla målgrupper, initiera utbildning, utveckla informationen till anhöriga och lyfta fram förbättringsområden och brister som finns inom socialtjänstens och kommunens verksamheter när det gäller anhörigstöd. Vidare ska anhörigkonsulenten utveckla samverkan kring anhörigstöd både internt inom kommunen men också med externa parter såsom till exempel landsting, vårdcentraler, kyrkan, intresseföreningar, studieförbund.

Anhörigkonsulenten ska också ge råd, stöd och information till anhöriga, leda anhöriggrupper samt utbilda och handleda personal inom socialtjänsten och andra verksamheter som berörs, gällande anhörigperspektiv och anhörigfrågor.

4.2.3 Anhörigsamordnare

Anhörigsamordnare har en mer samordnande roll inom ett specifikt område. De kan bland annat ha som uppgift att leda olika former av anhöriggrupper och vid behov även kunna ha enskilda samtal. Även övriga uppgifter när det gäller direkt stöd kan vid behov förekomma.

4.2.4 Anhörigombud

Som ett led att förankra anhörigperspektivet i olika verksamheter ska verksamheterna själva utse anhörigombud. Dessa har som uppgift att vara ambassadörer och sprida kunskap i syfte att uppmärksamma anhörigas situation.

4.2.5 Intern referensgrupp

Anhörigstödet interna referensgrupp består av representanter från verksamheter inom Sektor välfärd, samt andra viktiga verksamhetsområden som exempelvis Centrala elevhälsan, Folkhälsan, Familjecentralen och Kultur och fritid. Styrgruppen för anhörigstöd har beslutat om ett uppdrag till Interna referensgruppen att samverka för ett gemensamt utvecklingsarbete inom anhörigstöd.

4.2.6 Personal inom kommunens verksamheter

Många olika verksamheter inom kommunen berörs vad gäller anhörigperspektivet och det är av stor vikt för anhöriga att den närstående får bra stöd och hjälp. Till exempel berörs särskilt personal inom de verksamheter som handlägger närståendes ärenden och de verksamheter som utför insatser gällande den närstående. Även personal på skolor och elevhälsan, samt kultur- och fritidsverksamheten berörs.

All personal inom kommunen som kommer i kontakt med anhöriga ska uppmärksamma anhöriga, bemöta dem på ett bra och respektfullt sätt, samarbeta med dem, samt ha kunskap och kunna lotsa anhöriga till rätt insats/personer inom kommunen.

4.3 Insatser

Anhöriga är inte enligt lagen skyldiga att stödja/hjälpa närstående och vad man som anhörig kan, vill eller orkar varierar. Hur man som anhörig påverkas av situationen och behovet av stöd förändras över tid. Anhörigstöd är också mångfacetterat och vad för stöd som behövs kan variera i varje enskilt fall. Vilket stöd som är bäst gällande anhöriga och närstående blir därför individuellt. Stöd kan innefatta information och kunskap, stöd i vardagen, socialt stöd eller hjälp med samordning av insatser. Anhörigstöd ges i form av direkt stöd till anhöriga eller som ett indirekt stöd genom insatser till den närstående.

4.3.1 Direkt stöd

Anhöriga ska erbjudas direkt stöd som en service. Grunden för arbetet ska dels vara att erbjuda stöd till de anhöriga som uppmärksammas och uttrycker ett behov av stöd, dels att erbjuda generellt eller riktat stöd för att nå ut till nya målgrupper. Direkt stöd kan vara enskilda samtal eller olika former av samtalsgrupper, men även föreläsningar, utbildning, anhörigdagar och olika former av må-bra-aktiviteter.

Det direkta stödet ska kunna erbjudas mot alla målgrupper oavsett den anhöriges ålder, kön, eller etniska tillhörighet. Det ska inte heller spela någon roll vad den närstående har för diagnos eller insatser. Visst stöd kan erbjudas i samverkan med andra kommuner eller externa aktörer.

Anhöriga kan vid behov också ansöka om individuellt biståndsbedömt stöd enligt Socialtjänstlagen 4 kap 1 §.

4.3.2 Indirekt stöd

Inom SoL (Socialtjänstlagen) och LSS (Lagen om särskild service) finns olika former av stöd som riktar sig till den närstående och som samtidigt kan utgöra en viktig del i den hjälp och stöd som den anhörige kan behöva. Ansökan görs av den närstående och den närstående är den som får beslutet. Under handläggningen av ett ärende ska anhörigperspektivet alltid beaktas.

Det kan handla om avlösning, ledsagning, hemtjänst, dagverksamhet, boendestöd, kontaktfamilj, kontaktperson, familjebehandlare, korttidsboende enligt SoL eller korttidsvistelse utanför egna hemmet enligt LSS.

Vissa former av stöd kan endast ansökas om man är sammanboende med den närstående. Detta kan exempelvis vara avlösning, växelvård eller korttid.

Individens behov i centrum, IBIC, är ett arbetssätt och dokumentationsstruktur som omfattar handläggning, genomförande och uppföljning i arbetet med en individ. Detta system kan även användas för att identifiera och konkretisera anhörigas behov av stöd.

4.3.3 Övrigt stöd

Det finns flera olika kommunala aktiviteter och insatser som kan underlätta den anhöriges situation. Det kan exempelvis vara möjligheter för funktionsnedsatta att delta i fritidsaktiviteter med god tillgänglighet, det kan vara föräldrastödsgrupper för särskilda målgrupper eller möjlighet att ha utökad tid på förskola/fritidsverksamhet för föräldrar till barn med funktionsnedsättning.

4.4 Anhörigperspektiv

En förutsättning för att kunna erbjuda anhöriga stöd är en organisation som har ett anhörigperspektiv. Verksamheterna behöver vara lyhörda för anhörigas behov och uppmärksamma att människor utgör delar i ett system eller nätverk av relationer, som formas under livets gång. Medlemmarna i en familj påverkas om det finns en närstående med sjukdom eller funktionsnedsättning och som är i behov av vård eller omsorg, vilket innebär att man vid arbete med individen även behöver se till dennes sociala sammanhang.

Med anhörigperspektiv avses enligt regeringens proposition 2008/09:82 att socialtjänsten ska:

- Samverka med anhöriga.
- Erbjudna anhöriga att delta i biståndsutredningen.
- Ta hänsyn till anhörigas synpunkter vid bedömning av behov och i utförandet.
- Utredda anhörigas behov och informera om kommunens stöd.
- Hålla regelbundna kontakter och följa upp stödinsatserna.
- Se till att socialtjänsten och sjukvården samverkar.

Och att all personal som möter anhöriga ska:

- uppmärksamma dem
- bemöta dem på ett respektfullt sätt, och
- samarbeta med dem

Anhörigperspektivet ska kontinuerligt arbetas med/informeras om i kommunens olika verksamheter, främst bland de som på något sätt möter anhöriga i sina verksamheter. Ett sätt att göra detta är att använda sig av anhörigombud, som får verka som ambassadörer ute på arbetsplatser för att sprida kunskap och uppmärksamma anhörigas situation. Det är dock viktigt att anhörigperspektivet är förankrat i alla nivåer och i detta har styrgruppen en viktig strategisk uppgift.

4.5 Samverkan

Både i förarbeten till lagen och i vägledningen från Socialstyrelsen betonar man vikten av samverkan. Socialstyrelsen skriver i olika rapporter att samverkan är något som kommuner behöver utveckla. Många anhöriga fungerar idag som koordinatörer, då samverkan mellan olika instanser inte fungerar tillfredställande. En del i anhörigstödet ska vara att verka för att få till bra samverkan med olika parter, både internt och externt och också kunna fungera som stöd i samordningsprocessen för de anhöriga.

Även intern samverkan ska ske och vid behov utvecklas med berörda parter inom kommunen. En del i arbetet med samverkan är att se i vilka olika former samverkan finns och bör finnas. Det ska också finnas rutiner och planer för vem som ska ansvara för samverkan på olika plan och med olika samverkanspartner. Samverkan behöver också drivas på olika organisatoriska nivåer. En viktig del i anhörigstödet är också att samverka kring de olika former av stöd som finns i kommunen, som till exempel föräldrastöd och missbruksvård. Detta så att de olika formerna av stöd bildar en helhet.

Samverkan bör ske med landsting, vårdcentraler, föreningar, externa intresseorganisationer, kyrkor, studieförbund och också kontinuerligt utvecklas. Man ska också i samverkan med anhöriga fortsätta att utveckla stödet, så att det blir flexibelt, individuellt och av god kvalitet. Detta kan ske genom fortsatt arbete med Anhörigrådet som startats upp som en extern referensgrupp. Anhörigrådet möjliggör för anhöriga att vara delaktiga i utvecklingen av anhörigstödet, samt för föreningar att i anhörigfrågor samverka både med kommunen och varandra.

Att samverka med andra kommuner och externa parter ska också vara en viktig del och där även samverkan kring konkreta insatser för anhöriga kan förekomma.

4.6 Information

Kommunen är skyldig att informera anhöriga om rätten till stöd och vilket stöd som kan erbjudas. Information ska vid behov kunna ges på olika sätt och olika språk. Kommunen ska också ha en uppsökande verksamhet för att sprida information och nå ut till anhöriga.

4.7 Dokument

Riktlinje för anhörigstöd reglerar det övergripande arbetet med anhörigstöd. För att tydliggöra hur arbetet med anhörigstöd ska bedrivas inom olika verksamheter, kan man behöva upprätta olika verksamhets-specifika rutiner. Både förvaltnings- och kommunövergripande rutiner ska vara kända av all berörd personal. Det ska också vara tydligt vem som ansvarar för olika rutiner och vem som har ett övergripande ansvar.

5 Uppföljning/utvärdering

5.1 Övergripande

Arbetet med anhörigstöd ska kontinuerligt följas upp och utvärderas, för att säkerställa att lagen följs i rätt utsträckning och att anhörigstödet håller en god kvalitet. Kvaliteten ska utvecklas i linje med Socialstyrelsens vägledning, samt med hänsyn till nationella riktlinjer och strategier för anhörigstöd. Kommunens riktlinjer och rutiner ska följas upp och revideras vid behov.

5.2 Ansvar

Ansvar för att följa upp och utvärdera anhörigstöd ska ligga på anhörigkonsulent och styrgrupp. Respektive verksamhetschef ansvarar för uppföljning av anhörigstöd inom dennes verksamhet.

Riktlinjen för anhörigstöd är giltig i högst fyra år eller revideras vid behov av anhörigkonsulent i samråd med styrgrupp och referensgrupper.

6 Slutkommentarer

Det är viktigt att anhörigstödet fortsätter att utvecklas utifrån uppmärksammade lokala behov, men också utifrån en utarbetad modell för kunskapsstyrning (Socialstyrelsen) där man inhämtar kunskap från anhöriga, professionella och aktuell forskning. Nationellt kompetenscentrum anhöriga (NKA) har tagit fram en Nationell anhörigstrategi och kommunens arbete med anhörigstöd bör också ligga i linje med detta.

Riksrevisionen har i sin granskning av stödet till anhöriga omsorgsgivare kommit fram till att det finns mycket kvar att utveckla. De har rekommenderat regeringen att överväga ett

förtydligande av lagstiftningen, men pekar samtidigt på konkreta utvecklingsområden gällande kommunernas anhörigstöd, framför allt avseende att intentionerna om ett individualiserat, flexibelt och kvalitativt stöd måste uppnås. Riksrevisionen framhåller också att anhöriga ska erbjudas stöd på lika villkor i och mellan kommuner.

NKA har på uppdrag av Socialdepartementet arbetat fram en Nationell anhörigstrategi med konkreta förslag. Strategin har som utgångspunkt att anhöriga ska ha samma möjligheter som andra medborgare ur ett livsloppsperspektiv. Det innebär att anhöriga ska:

- Ha valfrihet att bestämma om de vill ta på sig en anhörigvårdarroll
- Ha samma möjligheter till utbildning, arbete och social delaktighet
- Ha samma möjligheter till anhörigstöd oberoende av kön, etnisk tillhörighet, trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder.

Den nationella anhörigstrategin innefattar förslag för att säkra finansiell och social trygghet, balans mellan förvärvsarbete och vård av närstående, förebyggande åtgärder för att motverka ohälsa hos anhöriga, anhöriga som samverkanspartners inom vård och omsorg, utbildning av personal inom kommun och landsting, utbildning och träning för anhöriga och validering av anhörigas färdigheter, e-tjänster och välfärdsteknologi som anhörigstöd, möta anhörigas behov och utveckla ett evidensbaserat anhörigstöd, samverkan mellan kommun och landsting, samt att säkra barnrättsperspektivet utifrån barn och unga som anhöriga. Rapport om Nationell anhörigstrategi kommer att färdigställas under hösten 2018 och ska därefter återkopplas till regeringen.

Då det på nationell nivå bedrivs ett omfattande arbete med att verka för ett anhörigvänligt samhälle, är det viktigt att man på lokal nivå följer den nationella utvecklingen.

Det finns också regionala exempel från olika län där man arbetat fram samverkan mellan kommuner och landsting. Ett exempel på detta är Södermanlands län där man gemensamt och med hjälp av FoU arbetat fram och beslutat om en länsgemensam strategi.

I Boråsregionen har Nätverket för förvaltningschefer i Borås kommunalförbund beslutat om ett uppdrag till Boråsregionens Nätverk för Anhörigstöd (BorNA), om att fungera som en gemensam plattform för utvecklingsarbete kring anhörigstöd. BorNA har etablerat en kontakt med FoU Sjuhärad för att gemensamt se över, tydliggöra och utveckla kommunernas anhörigstöd och utifrån de kommunala förutsättningarna utarbeta några konkreta strategier för att kunna följa upp det lokala arbetet och länka ihop det med den nationella utvecklingen.

Ur ett livsloppsperspektiv är vi sannolikt alla anhöriga någon gång under en kortare eller längre tidsperiod och under större eller mindre omfattning. Alla anhöriga ser sig inte som anhöriga och alla anhöriga ser sig inte heller vara i behov av stöd. Det är dock viktigt att anhöriga erhåller adekvat information om att det finns anhörigstöd i olika former, samt att kommunen arbetar med den preventiva ansatsen och utifrån Socialstyrelsens vägledning vidareutvecklar ett individuellt, flexibelt anhörigstöd av god kvalitet.

7 Referenslista

Anhöriga som ger omsorg till närstående – Fördjupad studie av omfattning och konsekvenser. Socialstyrelsen artikelnummer 2014-10-10

Länsgemensam strategi i samverkan för stöd till anhöriga. Närvård i Sörmland och FoU Sörmland:

<http://www.anhoriga.se/Global/St%c3%b6d%20och%20kunskap/Intressanta%20exempel/L%c3%a4nsgemensam%20strategi%20i%20samverkan%20of%c3%b6r%20ost%c3%b6d%20til%20anh%c3%b6riga%20t%20n%c3%a4mnd.pdf>

Regeringens proposition 2008/09:82 Stöd till personer som vårdar eller stödjer närstående

Stödet till Anhöriga omsorgsgivare. Riksrevisionen, RIR 2014:9

Stöd till anhöriga – Vägledning till kommunerna för tillämpning av 5 kap. 10 § socialtjänstlagen. Socialstyrelsen artikelnummer 2016-7-3

Stöd till personer som vårdar eller stödjer närstående. Slutrapport 2014. Socialstyrelsen artikelnummer 2014-12-6

Verksamhetsplan för det gemensamma folkhälsoarbetet 2018 mellan Södra Hälso-och sjukvårdsnämnden och Ulricehamns kommun, antagen av Kommunstyrelsen 2017-09-07 § 196